

ЛІНГВІСТИЧНИЙ ВИМІР ОБРАЗИ

Форманова С. В. Інвективи в українській мові / Світлана Форманова. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 336 с.

Сучасна науково-лінгвістична парадигма, позначена антропоцентризмом, детермінує дослідження мовних феноменів у міждисциплінарних вимірах із заакцентуванням уваги на їх місці, ролі й функціях у комунікативній діяльності. Одним із таких є інвектива, яка, попри зацікавлення нею культурологів, психологів, соціологів, літературознавців, лінгвістів, ще не отримала належної науково-лінгвістичної інтерпретації в українському мовознавстві. Нез'ясованим, зокрема, залишається лінгвістичний статус інвективи, її витоків, еволюція, типологія, лінгвоментальна та національно-культурна специфіка в українській мові. Потребують з'ясування лінгвопрагматичні особливості інвективи, її дискурсотворчі потенції та ін. Водночас інвектива, не будучи визначальним чинником вербальної комунікації, усе ж таки відіграє в ній важливу роль. З огляду на зазначене актуальність дослідження інвективи в українській мові, здійснене С.В. Формановою, не викликає жодних сумнівів.

Авторка поставила собі за мету з'ясувати сучасні форми українськомовної вербальної інвективи та виокремити її прагматичну, соціолінгвістичну та лінгвокультурну зумовленість.

Безпосередньому комплексному аналізу інвективи в монографії логічно передують теоретичні засади її вивчення. С.В. Форманова передовсім детально розглянула зміст та обсяг поняття “інвектива” в працях вітчизняних і зарубіжних мовознавців, намагаючись чітко окреслити семантичний простір інвективи стосовно близьких суміжних явищ – лайки, образи, матірщини, об-

сценізму, бруднослів'я. Критично проаналізувавши й узагальнивши визначення інвективи в науковій літературі, авторка запропонувала свою дефініцію, згідно з якою інвектива – це “вербально виражене ставлення адресанта до адресата, яке має на меті різке звинувачення, осуд з метою образити, принизити і зганьбити опонента в різкій, грубій та цинічній формі та дискредитувати його (позаяк інвектива порушує норми моралі у суспільстві), що дозволяє образити честь і гідність особи” (с. 25–26). Запропоноване визначення інвективи повертає увагу комплексним підходом до неї, оскільки воно ґрунтується на врахуванні як лінгвальних, так і психологічних і соціальних чинників, комунікативно-прагматичним баченням зазначеного мовного феномену. Невипадково інвектива авторкою цілком обґрунтовано трактується як мовленнєвий жанр. Переконливими є наведені аргументи на користь розгляду інвективи як окремого жанру – наявність комунікативної мети, адресатно-адресантна організація висловлювань, подвійний зміст, чинники комунікативного минулого та комунікативного майбутнього, параметри мовного втілення.

Будь-яке мовне явище отримує глибшу й переконливішу оцінку, якщо воно аналізується з урахуванням його витоків та еволюції. Саме цим продиктована характеристика зародження сучасної інвективи в античні часи, природи біблійної інвективи та інвективи епохи Відродження. Вона засвідчила певні особливості інвективи в різні періоди розвитку цивілізації та кореляції її з духом епохи.

Когнітивний аспект інвективи в монографії репрезентовано аналізом концепту “образу”, що уможливило виявлення національно-культурних форм

вияву інвективності в українській мові. Із цього погляду заслуговують на увагу встановлені лінгвоментальні особливості інвектив в українській мові, положення про роль обценної лексики в українських інвективах, аналіз інвектив у львівських балаках як національно забарвлених, своєрідність українських прокльонів і їх роль в інвективних інтеракціях. Цінним для українського мовознавства є виявлений на основі аналізу семантико-граматичних особливостей інвектив в українській мові вербального інвективного простору як структурованого відповідно до мовних одиниць реалізації образи лінгвального континууму. Здійснений аналіз уможливує також класифікацію інвектив за ступенем їх інвективності, при цьому звернено увагу й на роль словотворчих засобів в емоційно-експресивному тонуванні тексту.

Добре враження справляють спостереження авторки монографії щодо стилістичних особливостей використання інвектив у текстах, зокрема у відомому листі запорізьких козаків турецькому султану, у романі “Солодка Даруся” М. Матіос, у поемі “Енеїда” І. Котляревського, у “Вечорах на хуторі біля Диканьки” М. Гоголя.

Важливі дані для мовознавства отримано в результаті аналізу інвективи з погляду виконання нею сугестивної функції в мові. Обґрунтованим і переконливим видається положення про прагматичну природу сугестивного впливу, адже негативна оцінка мовця застосовується в комунікативному акті й сприймається адресатом як несправедлива. Функціональне призначення прагматичного чинника полягає в намаганні адресанта принизити соціальний статус об'єкта та/або рівня його самооцінки. Інвективи не лише мають на меті образити адресата, а й чинять психологічний тиск на його підсвідомість, на підсвідомість інших осіб, які стали свідками конфліктної ситуації, вони здійснюють сугестивний вплив через комунікативні

стратегії, спрямовані на здійснення деструктивного тиску на адресата.

У монографії аргументовано зв'язок прагматичної спрямованості інвективи з її соціокультурним аспектом. Інвективний тип мовної комунікації в соціокультурному вимірі належить до найнижчих, оскільки репрезентує ненормативне мовлення, таке, що порушує норми комунікації. Авторка переконливо доводить, що інвектива як соціокультурний феномен спирається на культурні традиції, які склались у суспільстві, на його цінності й норми, водночас вона позначається на культурі, людських цінностях, руйнуючи культурні стереотипи, знецінюючи деякі чесноти.

Вербальна інвектива, як засвідчило змістовне дослідження С.В. Форманової, характеризується певними специфічними особливостями залежно від того, хто їх використовує – чоловіки чи жінки. Для мовознавства, передовсім психо- і соціолінгвістики, важливими є характеристики гендерних відмінностей у фемінінному й маскулінному інвективних лінгвальних інтеракціях, як і специфіка використання вербальної інвективи в середовищі неформально-молодіжних угруповань, здійснені в монографії.

Таким чином, уперше в українському мовознавстві всебічно комплексно досліджено інвективу як мовний феномен: опрацьовано й узагальнено теоретичні засади вивчення вербальної інвективи, розглянуто власне мовні, когнітивні, прагматичні, соціолінгвістичні, гендерні її вияви. У науковий обіг уведено новий мовний матеріал, переважну частину якого авторка зафіксувала, самостійно ставши мимовільним свідком використання мовної інвективи в різних комунікативних ситуаціях, або записала зі слів інших співучасників чи очевидців інвективних інтеракцій. Його доповнено оригінальними текстовими матеріалами, почерпнутими з художньої літератури та засобів масової інформації. Упадає у вічі й багатство тонких спосте-

режень над особливостями функціонування інвективи в українській мові, психолінгвістичними та соціокультурними чинниками здійснення образи мовними засобами. Загалом дослідження С.В. Форманової закладає надійні підвалини розбудови нового напрямку досліджень в українському мовознавстві, пов'язаного з лінгвістичним виміром образи.

Відзначаючи комплексний підхід до вербальної інвективи, важливість висунутих наукових положень, отриманих результатів, висновків і узагальнень, укажемо й на ті думки, міркування, аргументації, які викликають сумніви й сприймаються неоднозначно.

Авторка намагається обґрунтувати положення про те, що мовними засобами реалізації інвективи є лише лексика. Лінгвальна категорія інвективності не вичерпується лексикою на позначення негативних емоцій стосовно адресата або на позначення власне негативного ставлення адресанта до адресата/ситуації/події/вчинку, вона репрезентована також іншими мовними одиницями – словосполученнями, реченнями, фраземами, надфразними єдностями тощо. Зрештою, аналізуючи конкретний матеріал, сама авторка в потрактуванні інвективи часто виходить за межі номінативних одиниць.

Дуже добре, що в монографії здійснено спробу простежити еволюцію інвективи, проаналізовано античну, біблійну інвективи та інвективи епохи Відродження, хоча “Книга Йова” не вичерпує весь біблійний інвективний простір, як і “Похвала глупоті” далеко не в усьому репрезентує вербальний образ епохи Відродження.

Водночас для вивчення інвективи в українській мові не менш важливо було простежити особливості еволюції інвективи в історії української мови, засвідченої в українській літературі давньої та середньої доби. Прекрасним матеріалом тут слугували б, наприклад, тексти української полемічної літератури чи українські інтермедії.

Ілюстративний матеріал у монографії багатий, різноманітний і різноплановий – усне мовлення, засоби масової інформації, художня література, однак хотілось би, щоб географія українського усного спілкування з інвективним компонентом була ширшою, а діалектні риси в ньому фіксувалися послідовно. Не варто було вдаватися до аналізу перекладених із російської мови мовленнєвих актів, за винятком “Вечорів на хуторі біля Диканьки” М. Гоголя, а знайти україномовні аналоги. Необхідні тексти з української художньої літератури І. Котляревського, І. Нечуя-Левицького, О. Довженка, М. Матіос, І. Роздобудько, Ю. Андруховича та ін. добре доповнили б інвективомісні тексти Т. Шевченка, І. Франка та Лесі Українки.

Проте висловлені зауваження й побажання стосуються не вузлових, визначальних положень монографії, вони не можуть знизити загальної високої оцінки здійсненого дослідження. Праця С.В. Форманової відзначається новизною постановки й розв'язання актуальної лінгвістичної проблеми. Новизна рецензованої праці полягає в тому, що в ній уперше в українському мовознавстві комплексно досліджено інвективу як мовний феномен, опрацьовано теоретичні засади й метамову інтерпретації вербальної інвективи, з'ясовано психолінгвістичні й соціокультурні чинники лінгвальної інвективи в українській мові, охарактеризовано її власне мовні, лінгвопрагматичні, когнітивні та гендерні вияви.

Здійснене дослідження має важливе теоретичне й практичне значення. Теоретичні положення про засади ідентифікації, структурування й функціонування вербальної інвективи є помітним внеском у розбудову теорії комунікативної лінгвістики. Результати проведеного дослідження збагачують й поглиблюють теорію лінгвальної комунікації в ділянці теоретичного осмислення мов-

ленневого конфлікту у сфері вербальної комунікації.

Практична цінність рецензованого дослідження визначається безпосереднім зв'язком отриманих результатів із широким колом наукових, навчальних, освітньо-виховних питань. Нові науково обґрунтовані результати дослідження будуть з успіхом використані у процесі

створення узагальнювальних праць із комунікативної лінгвістики, під час написання навчальних підручників і посібників із лексикології, семасіології, прагматики, комунікативної лінгвістики, а також у практиці викладання відповідних нормативних і спеціальних курсів на філологічних факультетах вищих навчальних закладів.